

Adaosul pe care J. W. Hayes a simțit nevoia să-l publice la aproape zece ani de la elaborarea *LRP* rezultă firesc din explozia informațională în domeniu, care a făcut posibil destul de rapid și progresul teoretic și de sinteză. Suplementul reprezintă însă numai un stadiu al cercetării în completarea și perfecționarea *LRP* ca instrument de lucru. Acesta din urmă, fără să fie perfect sau foarte comod, are, la zece ani de la apariție, meritul

important și acum verificat al adaptabilității la nou, calitate pe care tocmai suplementul din 1980 o dovedește. Ne rămne, deci, să așteptăm o ediție nouă a *LRP* care, beneficiind deja de o serie de adăugiri și clarificări destul de consistentă, va fi în măsură să-și amelioreze atât raportul între ilustrații și text în favoarea primei, cit și distribuirea ei în economia volumului, tocmai în scopul unei maxime utilități a acestuia ca instrument.

Al. Barnea

JEAN-PAUL MINNE, *La céramique de poêle de l'Alsace médiévale*. Edition Publital, Strasbourg, 1977, 397 p. + catalog cuprinzând 260 planșe foto + cea 45 de desene, tabele, grafice, reproduceri de documente, după xilografuri și după stampe.

Apărută într-o admirabilă înfățișare grafică, eleganta carte a lui Jean-Paul Minne, cercetător la Centrul de arheologie medievală de la Strasbourg, constituie, așa cum arată titlul, studiul complet și în multe privințe original asupra ceramicii destinate construcției sobelor dintr-o singură provincie a Franței, Alsacia. Analiza detaliilor și stabilirea soluțiilor adecvate de sistematizare și clasificare a unui imens material ceramic aflat în muzeele alsaciene ori pe masa de lucru a arheologilor, coroborate cu investigarea sistematică a fondurilor de arhive din sec. XV și XVI au fost principalele criterii care au asigurat pe deplin succesul elaborării unei adevărate opere de prestigiu, așa încât ea constituie punctul de plecare al unei alte vaste lucrări monografice îmbrățișând aceeași temă referitoare la întreaga Franță, operă aflată deja în pregătire de același autor, urmînd să apară în 1985 și despre a cărei rigoare științifică și acurateță stă mărturie volumul dedicat Alsaciei.

După introducere, în care autorul face un scurt istoric și expune metoda sa de lucru, cartea cuprinde trei mari secțiuni: partea de început, cea mai densă, fiind dezvoltată pe parcursul a opt capitole, se intitulează: *D'une technique particulière* și tratează despre tehnica sobelor și cahlilor medievale (80 p.).

Într-un paragraf intitulat: *elemente pentru un glosar* autorul se ocupă de originea și vechimea terminologiei locale făcînd distincție între termenii prin care este desemnată soba considerată în întregul ei, termenii care au în vedere olăria pentru sobe în general, și termenul limitativ de cahlă, respectiv *carreau de poêle*. Știrile din arhivele alsaciene pun în evidență faptul că întîia a existat o terminologie latină și apoi una de limbă germană...

Termenii care se raportează la sobă: *poêle, poesle, poisle, poelles, poiles* desemnau în sec. XV–XVI încăperea încălzită a unei locuințe și chiar un loc public. Cu același sens este consemnat termenul *poiles* de Michel de Montaigne (1533–1592) în *Jurnal de călătorie în Italia prin Elveția și Germania*, București, 1980, p. 46–49. Etimologic, *poêle* este traducerea cuvintului german avînd aceeași accepție și se pare că a căpătat semnificația modernă numai prin secolul al XVIII-lea, Academia Franceză înregistrînd cuvîntul „*poelier*” în 1742. Anterior, textele de arhivă de limbă franceză, consultate de autor, folosesc în exclusivitate termenul „*fourneau*” și deocamdată nimic nu contravine această realitate înainte de decizia din 1742 a Academiei Franceze.

Cu înțeles general de olărie pentru sobă termenul *kachel* este de origine latină de necontestat derivînd din *caccabus, caeculus* semnificînd olărie pentru copt; reținut în vechea germană în secolul al XV-lea sub forma *chachala, chachele* termenul respectiv s-a impus în Europa generalizîndu-se în sec. XVII–XIX.

În sfîrșit, termenul *carreau* nu se află în textele de epocă decît cu sensul de ceramică pentru pavaj.

Cît privește investigația mențiunilor scrise referitoare la vechimea terminologiei specifice sobei (în genere sau a părților ei constitutive) autorul gîndește cu justețe că nu sînt posibile descoperiri revelatoare întrucît în secolul al XV-lea în Alsacia (dar nu numai) modelarea lutului cu mîna era considerată o indeletnicire vulgară, nejustificînd privilegiul unei informații scrise.

În capitolul următor, rezervat părților principale ale sobei și primelor structuri ale acesteia, autorul arată că dacă pentru zona renană trebuie admisă existența unui foarte mare număr de variante morfologice, nimic nu autorizează prezența unei asemenea diversități de structuri în Alsacia.

Spre deosebire de alți cercetători, autorul are în vedere, în problema genealogiei tipologice a sobelor medievale, existența doar a două tipuri generale :

1) soba în (sau cu) cupolă de formă sferică cu profil mai mult sau mai puțin alungit în înălțime, amintind de cel al vechilor cuptoare de pline, și

2) soba în formă de turn (turriformă) a cărei dezvoltare în înălțime poate să reprezinte fie o structură simplă, fie o structură cu două corpuri suprapuse : corpul inferior (cel al focarului) și corpul superior (partea de deasupra). Unui corp inferior de plan barlong sau pătrat li putea corespunde o parte de deasupra de secțiune pătrată, barlongă sau rotundă, pe când la o bază de formă circulară se pare că nu-i corespundea decât o elevație de secțiune similară.

Descoperiri arheologice din țara noastră atestă în secolul al XIV-lea un tip de sobă din lut și oale constind dintr-un prim corp de plan pătrat suprapus de un al doilea de secțiune prismatică ; aceași formă (prismă cu cinci laturi) se semnalează deja în secolul al X-lea la unele cuptoare-sobă din cuprinsul unor complexe arheologice din Climpia Română și s-ar părea că este vorba tot de o structură cu două corpuri suprapuse (Panait I. Panait, București, 1, f. a., p. 108-109, fig. 17 ; Vlad Zirra, Materiale, 5, 1959, p. 504, fig. 1/2).

Alimentarea cu combustibil a sobei - detaliu care se numără între criteriile definitorii în chiar evoluția tipului de locuință - se făcea în mod frecvent printr-o gură de încărcare situată în spate (dând spre o încăpere vecină sau afară), dar paralel cu ele au existat și sobele cu deschiderea în față, cunoscuta frescă de la Zürich înfățișând o sobă alimentată frontal.

Dată fiind absoluta similitudine dintre cele mai timpurii forme ale cahlilor-oale și unele forme din ceramica de uz comun, autorul a ținut seama în clasificarea cahlilor alsaciene de trăsăturile analitice stabilite în *Code pour le classement et l'étude des poteries médiévales* de Marie Leenhardt, Caen, 1969, realizând astfel unul dintre cele mai complete și mai judicioase studii privind clasificarea ceramicii pentru sobe cunoscute în ultima vreme. Reține atenția insistența cu care se urmărește generalizarea termenilor specifice studierii sobelor medievale, ceea ce sporește cu mult claritatea expunerii și se evidențiază

totodată necesitatea ca cercetătorii care se preocupă de această problemă să contribuie la formularea unei terminologii adecvate.

Cele patru tabele referitoare la tipologia formelor de cahle alcătuită în urma unei atente și minuțioase analize a detaliilor (decurgând atât din tehnica lor de fabricație, cât și din funcția pe care o aveau în ansamblul sobei), pe lângă că ordonează materialele existente, permit includerea unor tipuri noi ce urmează a fi descoperite sau identificate din masa ceramicii de bucătărie, așa cum este cazul în special cu olăria pentru sobe (grupa 1).

Exprimând puncte de vedere noi referitoare la *originile sobelor în Europa*, J.P.M. distinge înainte de secolul al XVII-lea, în linii generale, două mari etape în evoluția ceramicii de sobe : I. Perioada ceramicii lucrate la roată, în genere de formă tronconică, cu deschiderea aflată pe partea cu cel mai mare diametru, nesmălțuită și lispită de decor, databilă începând din secolul al XIII-lea.

II. Primei perioade îi urmează ceramica ale cărei forme și decor sînt mult mai elaborate ; adeseori ea este smălțuită cu verde și auxiliară într-o altă culoare, cu regularitate smălțul fiind aplicat peste o peliculă de angobă albă, pentru a fi mai luminos. Între cele două epoci par să nu existe limite foarte definite, dar se subliniază că și mai puțin informații sîntem asupra fazei de tranziție spre prima perioadă, autorul considerînd, cu deplină justete, că această ultimă chestiune se află în strînsă legătură cu folosirea olăriei în construcții de-a lungul primelor zece secole ale erei creștine.

Astfel, împărțind opinia altor cercetători, J. P. M. consideră că la originea formei primitive a sobei o influență majoră a avut folosirea olăriei modelate la roată pentru construcția bolții în formă de cupolă. Morfologia acestei olării și mai ales tehnica punerii ei în operă (aranjament în spirale concentrice sau aranjament centripetal) datează din epoca romană și romano-bizantină, exemple mai cunoscute fiind întilnite la San Vitale din Ravenna, la Baptisterial ortodoxilor, iar mai tîrziu la bolta absidei estice a bisericii Sf. Sofia din Ohrida (sudul Iugoslaviei), datînd din anii 1035-1056, alte exemple fiind întilnite la numeroase biserici romanice din Franța.

Se știe apoi că primele experiențe în utilizarea ceramicii în instalațiile de încălzit datează din epoca romană, fiind de multă vreme cunoscută opinia unor cercetători (Otto Laufer) că pătrunderea la nord de Alpi a olăriei pentru sobe s-a datorat romanilor. Dar o cronologie a olăriei folosite în sistemele de încălzit este în stadiul de față al cercetărilor greu de elaborat fiindcă descoperirile sînt foarte rare și observațiile au totul sporadic.

În sensul considerațiilor de mai sus merită reținută observația lui J.P.M. potrivit căreia *canelurile profunde de pe suprafața exterioară a olăriei de construcție (datînd din sec. V—VI), făcute cu scopul fixării în masa liantului, pot fi invocate ca mărturii ale filiației olăriei de sobe anterioare secolului al XIV-lea din olăria de bolți romano-bizantină.*

Deocamdată, înregistrăm succesul descoperirilor arheologice din țara noastră care au furnizat pentru prima dată o documentație și observații certe privind structura unor sobe din secolul al XIV-lea construite din argilă preparată ca liant și din oale (Rîmnicul Vlcea Cuhea, Tîrgoviște).

În continuare, studiul rezervat perioadei ceramicii de sobe datînd din secolele XIV—XVI (pînă la 1600) se caracterizează printr-o mare bogăție de observații personale țînînd atît de domeniul tehnicii de fabricație a cahlilor, de cronologie, ca și de studiul lor iconografic.

Partea a doua a cărții cuprinde catalogul cahlilor însoțit de comentariile autorului privind încercarea de a identifica unele ateliere, atribuirea unor piese anumitor maeștri, subliniînd rolul important al analizelor fizico-chimice în acest scop. Socotim oportun să

evidențiem opinia autorului potrivit căreia astăzi este depășită prezentarea uneia sau a cîtorva cahle izolate de contextul întregului program iconografic, întrucît nu face dect să-l sărăcească profund de adevărata lui semnificație, ducînd, nu o dată, la interpretări eronate.

Cea de-a treia secțiune a cărții cuprinde considerațiile finale din rîndul cărora reținem faptul că dezvoltarea meșteșugului sobelor a fost favorizată în sec. XIV și XV de condițiile economice favorabile din Alsacia și mai ales de poziția excepțională pe care Strasbourgul o avea ca centru renumit de artă. Țînînd seama că seniorii, orașenii bogați și membrii clerului superior erau aceia care ape-lau la atelierele de confecționat sobe, acestea trebuiau să răspundă tuturor exigențelor exprimate de o atare clientelă. Artiștii imagiști ai secolelor XIV—XV au găsit într-adevăr în forma arhitecturii sobei mijlocul de exprimare a justificării unei superiorități sociale.

Sîntem întru totul de acord cu autorul atunci cînd afirmă că studiul limbajului sculptat exprimat în argilă pe fețele sobelor este un subiect asupra căruia se vor opri mai departe mulți cercetători pentru a-i descifra semnificația socială, estetică și morală.

Elena Busuioc